

İslâm Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar (Kitap Tanıtımı ve Tahlili)

Yalçın ÇETİN

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hatay/Türkiye,

yalcin.cetin@mku.edu.tr

Makale Bilgisi/Article Info:

Geliş/Received: 25.04.2019 Düzeltme/Revised: 03.05.2019 Kabul/Accepted: 06.05.2019

İslâm Bilim Tarihi Üzerine Konferanslar

Fuat SEZGİN

Timaş Yayınları, İstanbul, 4. Baskı, Ekim 2018, 176s.

Genel olarak tarih, özel olarak ise bilim tarihi dünya üzerindeki farklı uygarlıkların birçok sahadaki değişimlerinin, gelişimlerinin adeta bir panoramasını sunmaktadır. Tarihi yapanlardan çok yazarlar gelecek kuşaklara taraflı-tarafsız yansıtmaktadırlar. Söz konusu bilimin tarihi olunca iş daha da çetrefilleşmektedir. Çünkü her millet bilimi daha çok kendine mal etmek istemektedir. Eserini inceleyeceğimiz genel olarak bilim tarihçisi özel olarak İslam Bilim Tarihçisi Fuat Sezgin hocamız, dünya üzerindeki tüm milletlerin bilimin ilerlemesinde az çok pay sahibi olduklarını ve bu anlamda bilimin sadece tek bir millete ve uygarlığa indirgenemeyecek kapsamda eklektik yapılı olduğunu vurgular. Ancak esas üzerinde durduğu ve neredeyse ömrünün tamamını verdiği konu, özellikle Rönesans, Reform, Coğrafi Keşifler ve Sanayi İnkılabıyla geliştiğini vurgulayan Batı'nın geldiği bu seviyenin temelinde İslam Kültür ve Medeniyetinin katkısını görmezden gelmesi, bunun yanında da Türk-İslam (Doğu) Medeniyetini oluşturan milletlerin kendini Batı karşısında aşağı görme kompleksidir. Bu iki sorunu aşma adına Hocası Alman oryantalist Hellmut Ritter'in (1892-1971) bilimlerin temelini İslam bilimlerine dayandığını söylemesi onda inanılmaz bir heyecan yaratmış ve kendisini İslam Bilim Tarihini, İslam Bilim Adamlarını ve Bilimin gerçek serüvenini aramaya, araştırmaya itmiştir. Ömrünün son beş yılına kadar günde 17 saate yakın çalışan, 20 den fazla dil bilen bu ilim adamını ve onun eserini tanıtmak, anlatmak daha baştan zor bir işe girişmek demektir. Bu tanıtım mütevazı bir Fuat Sezgin okuması olarak görülmelidir.

Eser önsöz, 10 tane değişik yer ve tarihte verilmiş konferans metinlerinden ve 31 sayfalık Bilim Tarihi ve İslam Bilim Tarihi ile ilgili belgeler bölümünden oluşmaktadır. Belgeler bölümü daha çok bilim adamlarının ortaya koyduğu bilimsel objelerin (küre, pusula, usturlap, harita vd.) resimlerini, tasarımlarını içermektedir.

Birinci konferans 12 Nisan 2004 tarihinde Türkiye Bilimler Akademisi’nde “İslam Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri” adını taşımaktadır. Bu konferansta yazar, İslam bilimler tarihine dair modern çalışmaların iki yüz yıla yakın bir süredir devam ettiğini ve bu çalışmalar neticesinde bazı gerçeklerin ortaya çıktığını ifade etmiştir. Modern bilimler tarihinin üç yüzyıl kadar bir geçmişi olduğunu ve Avrupalıların 17. yüzyıldan itibaren kendilerini İslam dünyasından üstün gördüklerini ve bu dünyayı unutmaya başladıklarını ifade ederek, kendi kuşağının Rönesans’ı sarsılmaz bir gerçek olarak batılı kaynaklardan daha ilkokul sıralarında öğrendiklerini fakat gerçeğin böyle olmadığını, bir nevi İslam Dünyasının hakkının görmezden geldiğini belirtmiştir. Hocasının modern matematiğin temelinde İslam bilginlerinin çalışmalarının bulunduğu söylemesi ve bazı İslam bilginlerinin adını eserleriyle beraber ifade etmesi Sezgin için büyük bir atılımın başlangıcı olmuştur. Hoca konferansta İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini sorar. Bu soru bağlamında genellikle Müslümanların, özellikle de Türklerin İslam kültür dünyasının bilimler tarihindeki yerini ya çok az ya da hiç bilmediklerini veya bu kültür dünyasına karşı çok yanlış görüşler taşıdıklarını söyleyerek bir öz eleştiri yapar.

İkinci konferans 14 Nisan 2006 tarihinde İstanbul teknik Üniversite’inde “Amerika’nın Müslümanlar Tarafından Kristof Kolomb’tan Önce Keşfi” adını taşımaktadır. Adından da anlaşılacağı gibi yazar burada Müslüman bilim adamlarının, denizcilerin kendilerinden önceki bilim birikiminden faydalanarak bilimsel aletler, haritalar yaptıklarını, haritacılıkta Batı’nın 18. ve 19. yüzyıllarda ulaştığı seviyeyi, onlardan yüzyıllar önce yakaladıklarını belgeleriyle ifade etmeye çalışmaktadır. Konferans’ta Alman Oryantalist Paul Kahle’nin Piri Reis’in Amerika haritasını tanımasını; İngiliz denizaltı komutanı Gavin Menzies’in eserini; Çinlilerin haritacılıkta Müslümanlardan geride olduklarını (8. ve 16. yüzyılda); Müslümanların Yunanlıların öğrencileri olarak Hintlilerden, İranlılardan öğrendikleri ay tutulmasına dayanarak enlem-boylam derecelerini ölçme işini geliştirdiklerini; Matematik, Geometri, Trigonometri’deki üstünlükleriyle çok doğru ölçümler yaparak, haritacılığa katkılar sunduklarını ifade etmektedir. Ayrıca bu Konferans’ta Biruni’nin seyahatlerinin kapsamına, önemine vurgu yapıp kullandığı bilimsel yöntem de değerlidir. Bunun yanında Abbasilerin bilime verdikleri katkılardan ve bu desteklerden sonra ortaya çıkan bilimsel literatürlerden, haritalardan söz ederek, çoğunlukla Batı tarafından görmezden gelinen Müslüman Kültür Dünyası’nın bilimler tarihindeki değerini ortaya koymaktadır.

Eser’deki üçüncü konferans 24 Mayıs 2008’de “İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi” adını taşımaktadır. Bu yazı konferanstan ziyade Fuat Sezgin hocanın öncülük etmesi sonucu yapılan İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi açılış konuşmasıdır. Bu konuşmada hoca tarihsel sürece değinir, Müslümanların 800 yıllık (8. ve 16. yüzyıllar) çabasını, son üç yüz yıllık çalışmalara bakarak yeni yeni anlayabileceğimizi söyler. Müslümanların katkılarının azını bildiğimizi, tamamını ise belki de hiç bilemeyeceğimizi ifade eder. Bu sözden hocanın kastı şu olabilir: İslam

Bilim adamlarının eserlerinin pek azı gün yüzüne çıkmış, birçoğu ya çağımıza ulaşmadan kaybolmuş ya diğer bilim çevreleri tarafından görmezden gelinmiş ya da müellif isimleri değiştirilerek başka milletten kişilere atfedilerek çevrilmiştir. Bu yüzden tamamının bilinmesinde sorunlar vardır. Hoca ayrıca bu konuşmasında İslam bilimler safhasının yedi adet prensibini verir. Bunlar a) adil tenkit prensibi, b) vazıh bir tekâmül kanunu düşüncesi, c) kaynak belirtmede diğer kültür dünyalarına göre daha fazla hassasiyet, d) bilim tarih yazarlığının 10. yüzyıldan itibaren ortaya çıkışı ve gelişmesi, e) tecrübe ile teori arasında bir denge kurma prensibi ve tecrübenin araştırmada sistematik kullanılacak bir vasıta olarak yer alması, f) uzun süreli gözetleme prensibi; bunun sonucu olarak rasathanelerin icadı, g) bilimin sadece kitaptan değil, hocadan ve kitaptan öğrenilmesi ve buna bağlı olarak ilk üniversitelerin ortaya çıkışı. Ayrıca Müslümanlardan Avrupalılara bilimin transfer sürecine değinir. İslam kültür dünyasının bazı aletlerinin modellerini ilk yapan Eilhard Wiedemann adlı fizik bilgininden övgü ile söz eder. Birçok konuşmasında, yazısında eleştirdiği Rönesans kavramını burada da tartışmaya açar. Bunun 1955’de Fransız filozofu Etienne Gilson’un “profesörler Rönesans’ı” diye maskaraya aldığı abratılmış bir görüş olduğunu ifade eder.

Dördüncü konferans 30 Ekim 2009 tarihli IV. Dini Yayınlar Kongresi’nde sunulan “Müslümanların Bilimler Tarihinde 800 yıl Süren Yaratıcı Merhalesini Ne Kadar Tanıyoruz?” başlığını taşımaktadır. Bu konuşmada hoca, bilimler tarihini özellikle Kimya, Matematiksel Coğrafya, Haritacılık gibi alanları temsilcileriyle birlikte açıklar. Matematik oranları esasına dayalı kimya biliminin kurucusu Cabir İbn Hayyân’ı ve coğrafyayı müstakil bir bilim olarak kuran Biruni’nin çabalarını açıklamaktadır. Batı’nın İslam Bilim Tarihine duyarsız kalışını, Oryantalistlerin İslam Coğrafya Tarihine dair muazzam çalışmaları arasında harita konusuna hemen hiç dokunmadıklarını ifade eder. Haritacılığın Müslümanlar arasında gelişmesinde onların ticari faaliyetleri ve diğer kültür-medeniyetlerle karşılaşmaları, bilime merak salmaları büyük önem taşımaktadır. Sezgin’e göre, Avrupa matematiksel coğrafya tarihini yazamadı. Çünkü bu alanın yüzde sekseni Müslümanların katkılarıydı. Beşeri coğrafya konusunda da Müslümanların katkılarını oryantalistler işlediler. Yine bu konferansta haritacılık konusunda Osmanlıların katkılarını da dile getirir. Hoca’ya göre Avrupa’da Ortaçağ’dan 18. yüzyıla kadar coğrafya teolojinin yardımcı bir branşı olarak görülüyordu. İslam kültür dünyasında ise coğrafya doğal bir bilimdi. İslam kültür dünyasında gelişmenin 17. yüzyıla kadar sürdüğünü, son büyük İslam coğrafyacısının da Evliya Çelebi’nin şahsında bulunduğunu ifade eder. İslam bilimlerinin yaratıcı merhalesini az tanıdığımıza inandığını söyler. Oryantalistleri takdir ettiğini ancak onların Rönesans fikri ile bilimsel bir hesaplaşmaya girmeye cesaret etmediklerini, bu hesaplaşmayı göze alamadıklarını açıklar. Hoca, bilimler tarihinin Milletimiz için lüks bir iş değil, hayati önem taşıdığına vurgu yapmaktadır.

Beşinci konferans 16 Kasım 2009 tarihinde İstanbul Ticaret Üniversitesi’nde “Bilimler Tarihi Açısından Bugünün Türkiye’sine Bakış” adını taşımaktadır. Yazar bu

Konferansında, İslam düşünce dünyasının ve Müslüman bilim adamlarının bilime katkılarının gerek Türkler, Osmanlılar ve Cumhuriyet Türkiye’sinde gerekse Avrupalılar nezdinde bilinmediğini ifade eder. Fakat bu gerçeğin açığa çıkmasında (yani Müslümanların bilime katkıları anlamında) felsefe alanında Ernest Renan, Astronomi de Jean J. Sédillot – Louis A. Sédillot, coğrafya ve harp tekniği alanında J. Toussaint Reinaud Paris’teki Arapça yazmalara dayanarak pek çok çalışma yayınladılar. Almanlardan Herder, Goethe ve Humbolt da bu katkıları ifade etmişlerdir. Hoca Türklerin Osmanlıdan itibaren, Cumhuriyet Türkiye’si de dâhil, bizi bilimsel ninnilerle büyüttüğünü ifade ederek, çok okumak, merak etmek, çabalamak gerektiğini belirtir. Kendimizi, ülkemizi ve Batı’yı ne aşağı ne yukarı görmek yerine, olduğu gibi görmenin bilimsel açıdan daha yerinde olacağını söylemektedir. İslam kültür dünyasında duraklamanın sebepleri üzerinde durulduğunu, bu konuda tutarsız fikirler ileri sürüldüğünü, kendi şahsi fikrinin ise dinin duraklama sebebi olmadığını ifade eder. Kâtip Çelebi’nin Cihannüma’sının iki versiyonunu okuduğunu Arapça, Farsça ve Türkçe 16 bin kitabın devasa bir kataloğunu yapan Çelebi’nin İslam kültür dünyasında coğrafya ve kartografya alanlarında ne kadar yüksek bir düzeye varıldığını bilmediğini üzüntüyle gördüğünü söyler. Bu ikinci versiyonun uzun önsözü ve kitaba İbrahim Müteferrika’nın yaptığı eklerde ileri sürdüğü fikirler Avrupa karşısında aşağılık duygusunun başladığının en açık alametidir, der. Ancak bu aşağılık duygusuna kapılmadan yazılmış Cihannüma’nın ilk versiyonu bize Balkan Yarımadası’nın bildiğimiz en iyi ilk coğrafyasını sunuyor demiştir. Hocaya göre, Türkiye’yi dünya coğrafyasındaki yerini bir devlet adamı olarak kaybetmek felaketinden kurtaran Mustafa Kemal, tarihi fırsatı kullanarak kısa zamanda önemli reformlar yapmıştır. Bu reformlar gerekli ve önemlidir. Ancak uygulamada bazı aksaklıklar olmuştur. Sezgin’e göre, Atatürk o devrin çok zor şartlar altında büyük tarihi ödevini çok kısa bir zamanda gerçekleştirirken, yıkıntı halinde devraldığı Osmanlı Devleti’nin geçmişinde bilimler ve uygarlık tarihinin 800 yıllık bir yaratıcılık merhalesini gerçekleştiren bir kültür dünyasının bulunduğunu bilemezdi. Çünkü bu gerçeği o gün birkaç Avrupalı bilgiden başka kimse bilmiyordu; bugün de çok az insan biliyor. Hoca’ya göre Türk aydını dün olduğu gibi bugünde geri kalmışlığın sebebini sadece bazı olgulara bazı kurumlara yüklemektedir. Oysaki geri kalmışlık birçok kurumda vardır. Problemlere bakılırken sebep ile ilinek birbirine karıştırılmamalıdır. Türkiye’de bir kutuplaşmanın olduğunu aslında bu kutuplaşmanın dünyada da olduğunu belirttikten sonra dünyanın bu kutuplaşmayı, farklılıkları bir harmoni şeklinde bir arada tutarken bizim bunu yapamadığımızı, bu konuyu aşmamız gerektiğini ifade etmektedir.

Altıncı konferans 12 Aralık 2009 tarihinde İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi’nde “Müslümanların Astronomi Tarihindeki Yeri” adını taşımaktadır. Hoca şahsi inancına göre 9. yüzyılın ilk çeyreğinde astronomi alanında İslam kültür dünyasında yaratıcı evreye ulaştığını ifade eder. Müslümanların Hint astronomisinden sıfır sayısını öğrendiklerini, 8. yüzyılın ikinci yarısında alet olarak İslam dünyasına Yunanlılardan bilinen çok basit bir şekliyle usturlap aletinin ulaştığını,

bazı İslam bilginlerinin bunun kullanımını gösteren kitaplar yazdıklarını ifade etmiştir. Astronom ve matematikçi Harezmi'nin cebir kitabı o dönem için çok önemli bir kaynaktır. Halife Me'mun'un Bağdat'ta ve Şam'da yaptırdığı rasathaneler, astronomi tarihinin tanıdığı ilk rasathanelerdir. Sezgin, o yıllarda Yunanlılarda rasathanenin olmadığını, Avrupa'da da ilk rasathane 16. yüzyılın ikinci yarısında kurulduğunu ifade eder. Enlem, boylam derecelerinin ve ekvatorun uzunluğunun doğruya yakın ölçümünün Halife Me'mun zamanında Müslüman bilginler tarafından yapıldığını söyler. Bilinen en eski astronomi aleti 870 yıllarında çok yönlü doğa filozofu Kindi'nin yapmış olduğu iki bacaklı alettir. Ünlü astronomi tarihçisi C. A. Nallino'nun ifadesiyle (Müslümanlar yerine) Araplar trigonometrik formüllerin kullanılmasıyla, kullandıkları aletlerin sayı ve kalitesiyle, gözlem tekniği ve devamlılığıyla öncellerini, Yunanlıları çok geçtiler, birçok bakımdan Yunanlılar ile aralarında göze çarpan bir tezat vardır demektir. Osmanlı astronom ve fizikçisi Taqiyaddin İstanbul'da bir rasathane kurarak, çok büyük aletlerle yeni gözlemler yapmayı düşünmüştü. Onun bu düşüncesini Sultan III. Murad kabul etmişti. Ancak rasathane kurulduktan az sonra Sultan'a rasathanenin astrolojik fallı uğraştığı, bunun devletin geleceği için hayırlı olmayacağı söylenir, Sultan bu iddiaya inanır ve rasathane topa tutturulur. Müslümanlar, 17. yüzyılda Galileo için tüm şartları, optiği, astronomik aletleri, merceği hazırlamışlardı. Galileo, merceği zamanında kullanmasını iyi bildi, diyerek Fuat Sezgin hoca görüşlerini aktarmaktadır.

Yedinci konferans 23 Ocak 2010 tarihinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Fatih Ali Emiri Kültür Merkezi'nde "İslam Kültür Dünyasında Bilimler Ne Zaman ve Neden Duraklamaya Başladı?" adını taşımaktadır. Hoca bu konferansında 1957 yılında Almanya'ya ilk gidişini Frankfurt'taki Bilimler Tarihi Enstitüsü'nü nasıl tanımış olduğunu, oradaki ders ve seminerlerden sonra gelecekteki yolunu "İslam Bilimler Tarihi" olarak seçtiğini belirtir. Kendisi bilim ve medeniyet tarihçisinin ödevini de, tarihi realiteyi tanımak çabasından başka, birkaç bin yıldaki başarı ve duraklamaların panoramasını öğrenerek bugünkü büyük insan toplumlarının kuvvetli veya zayıf olma sebeplerini araştırmakta bulunduğunu söyler. Hoca 1956 yılında biri Fransa'nın Bordeaux şehrinde, diğeri Frankfurt'ta olmak üzere iki kongre yapıldığını, bu kongrelerinin konusunun "İslam Bilimlerinin Duraklama Sebepleri" olduğu ve kendisinin kongre metinlerini uzun uzun incelediğini, her okumasında yeni şeyler öğrendiğini ancak onların "kültür batışı" veya "kültür çöküşü" olarak ele aldıkları gerileme sebeplerinin kendisine inandırıcı gelmediğini belirtir. Hatta bu konuda hocası Alman Hellmut Ritter ile de ters düştüğü bir anısını verir. Böylece ömrünün tamamını adayacağı bilim işi, daha doğru ifadeyle bilim hayatı başlamış olur. Ona göre, İslam bilimlerinin duraklama sebepleri, haksız olarak çöküş, batış, dekadans, mafsal kireçlenmesi şeklinde adlandırılır, bu çok geç ve çok az bilim tarihçileri tarafından ele alınmıştır. Modern insan 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'yı İslam dünyasına karşı daha ileri durumda görmeye başlamıştır. Bu ileri durumun arkasında İslam dünyasının bilim ve teknolojisinin en az 500 yıllık süren bir alma ve

özümseme sürecinin bulunduğunu hemen hemen hiç kimse bilmiyordu. Avrupa Rönesans fikrini bir grup profesörle uydururken, İslam dünyası temellerini kurduğu bilimlere sahip çıkamamış ve bilimdeki önderliklerini 17. yüzyıldan itibaren Batı'ya kaptırmışlardır. Bir süre sonra onlar da Batı'yı her noktada üstün görme yanılgısına saplanmışlardır. 18. yüzyılda Doğu dünyasının bilimlerini tanımak, Avrupa dillerine çevirmek genelde hümanist, kısmen de misyoner tandanslı bir akımı karşımıza getirdi. Bu akım oryantalistler olarak adlandırılmaktadır. Hümanist oryantalistler İslam dünyasının kültür mirasını tanımak ve tanıtmak yolunda büyük çaba harcadılar. Hoca, bu çabalara karşı İslam dünyasının gecikmiş şükran duygusunu Gülhane Parkı'nda kurulmuş olan İslam Bilim ve Teknoloji Müzesi'nde mütevazı bir şekilde belirtmeye çalıştım, diyerek İslam dünyasının katkılarını ortaya koyan her bilim insanına teşekkürlerini sunmuş olmaktadır.

Sekizinci konferans Mayıs 2010 tarihli "Bilim Tarihciliğine Bir Bakış" adını taşımaktadır. Hoca'ya göre, bilim tarihciliğine modern bakış, kendi içinde bazı arızaları taşımaktadır: Modern bilimi Yunanlılarla başlatma, bilim dünyasına İslam kültür dünyasının 800 yıllık katkılarını görmeme, bilimler tarihinin büyük otoritelerinden Avusturyalı Otto Neugebauer'in Yunanlıların bilim tarihinin ortası oldukları, onlardan önce 2500 yıllık bir evrenin olduğu tezini üstü örtük şekilde değerlendirme gibi sıkıntılar modern bilim tarihciliğinin açmazları olarak durmaktadır. Yunanlılar bile ortaya koydukları bilimsel eserlerde kaynak gösterimini doğru yapsalardı, gerçek bir parça açığa çıkardı. Ancak Yunanlılar, kaynak gösteriminde Müslümanlar kadar hassas davranmamışlardır. Bilim tarihciliği, Rönesans denen uydurma çağdan da çok çekmiştir. Özellikle İslam bilim tarihciliği bundan etkilenmiştir. Hoca bu konferansında, diğer konferanslarında olduğu gibi bilimsel bir metodoloji izleyerek tarihsel olarak neredeyse tüm bilimlerin sıra düzenini verir. İslam bilim adamlarının katkılarını, örnek eserleriyle ortaya koyar. Câbir ibn Hayyân'dan, İbn Nedim, Biruni, Maksudi'den bahseder. Tıp tarihi, coğrafya tarihi ve bilim tarihciliği alanında Müslüman bilim adamlarının katkılarını verir. Sadece bilimler tarihciliğine münhasır olmayan çok yüksek düzeyde bilimlerin, İslam kültür dünyasından Avrupa'ya Miladi 10. yüzyıldan itibaren beş yüzyıllık bir süreyle ulaştığını belirtir. Avrupalıların mütevazı adımlarla 16. yüzyılda yaratıcı olma yoluna girdiklerini, bu yüzyılda Müslümanlarda ise bilimlerin daha ziyade jeopolitik sebeplerle yavaşlama ve duraklama evresine girdiğini söyler. Avrupa'da 18. yüzyılda İslam bilimlerinin modern etüdünün başladığını, Oryantalistlerin büyük bir kısmının hümanist anlayışla İslam bilimlerinin tanıtılmasına büyük katkıları olduğunu; ancak Türklerin, Avrupa'yla olan bütün temaslarında oryantalistlerin bu çalışmalarına, etütlerine, yayınladıkları metinlere, yazdıkları Arap edebiyatı tarihlerine, çıkardıkları ansiklopedilere ve mecmualara yabancı kaldıklarını ifade eder. Bu suretle oryantalistler bir tür misyoner gibi algılanmış, onlardan verimli şekilde istifade edilememiştir. Dolayısıyla hocaya göre 21. yüzyılın başında İslam dünyasının, özellikle Türkiye'nin, Müslümanların bilimler tarihindeki 800 yıllık yaratıcı yerini gösterme sürecine amatörce değil de çok ciddi ve

geniş çapta katılması zemin ve imkânını hazırlaması gerektiği apaçık bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır.

Dokuzuncu konferans 4 Ekim 2010 tarihinde Erzurum Atatürk Üniversitesinde “İslam, Bilim ve Teknoloji Tarihine Bir Bakış” adını taşımaktadır. Hoca’ya göre bilim ve teknolojiye 20. yüzyılın başından bu yana hızlanan ve hızını gittikçe artıran gelişim, binlerce yıl arkada kalan bir geçmişin merhalelerini gerçeğe yakın bir şekilde tanıyıp, tanıtmaya ve değerlendirmeye kendini gösterememiştir. Bilim sadece bir milletin değil tüm ulusların ortak malıdır. Bilimin gelişimini, duraklamasını çağlara göre vermek, ama bunu tüm önyargılardan sıyrılarak, gerçeğe sadık kalarak yapmak en doğru bilim tavrılarından birisini oluşturmaktadır. Maalesef bilim tarihindeki son iki yüzyıllık modern, inatçı, konservatif bakış, bilimin tamamını Batı’ya, Avrupa’ya, temelini ise sadece Yunanlılara dayandıran, Müslümanların 800 yıllık katkılarını görmezden gelen bir tutum içindedir. Bu konferansında da özet olarak Rönesans eleştirisi, bilim tarihçiliği üzerinde durur. Sonra İslam kültür dünyasının bilime katkılarını verir. İslam’ın çok kısa zamanda çok geniş coğrafyaları da içine alan farklı kültür ve medeniyet sahalarını hâkimiyeti altına almasının oradaki tüm bilimlerini de içselleştirmesinin, çeviri faaliyetleriyle beraber büyük bir bilim atılımına yol açtığını ifade eder. Yunanca’dan Süryanice’ye oradan Arapça’ya çevrilen ilk eserlerle bilim alanında önce alma ve özümleme sonra yaratıcılık aşamasına geçildiğini belirtir. Başta kimya olmak üzere birçok alanda Câbir ibn Hayyân, ilk hastane ve rasathanelerin yapılması, matematiksel coğrafya alanında El-Bîrûnî, Yunan matematiğinde olmayan sıfır rakamının Hintlilerin Siddhanta adlı hacimli astronomi ve matematik kitabının Arapça’ya çevrilerek bulunması, 3. ve 4. dereceden denklemlerin kurulması ve çözülmesi, Küresel ve düzlem trigonometrisinin 13. yüzyılda Nasirüddin et-Tûsî tarafından ilk defa bağımsız bir disiplin olarak kurulması, Optiği deneysel bir bilim olarak 11. yüzyılda İbn el-Heysem’in tanıtması, gökkuşağının modern izahını 13. yüzyılda Kemaleddîn Fârisî’nin yapması vd. bilimsel süreçler Müslüman kültür dünyasının önde gelen büyük bilimsel katkılarıdır. Hocaya göre bilimler, 10. yüzyıldan itibaren İspanya, İtalya ve Bizans gibi ana yollardan Avrupa’ya ulaşmıştır. 500 yıl kadar süren resepsiyon ve asimilasyon sürecinden sonra Avrupa’da 16. yüzyılda yaratıcılık kendini gösterdi. 17. yüzyılda Avrupalılar kendilerini önder durumunda görmeye başladılar; bunu Müslümanlar da kabullenmeye başlamışlardı. Ama bu duruma Avrupalılar nasıl ulaşmışlardı, bunu artık ne Avrupalılar ne de Müslümanlar biliyorlardı. Oysaki tıp tarihçisi Heinrich Schipperges’in 1961 yılındaki sözüyle “İslam bilimlerinin Avrupa’ya taşınması yüzlerce yıl çok güçlü etkilerde bulunan ve hala da etkilerine devam eden, onsuz modern dünyanın kuruluşunu kavrayamayacağımız bir fenomen olarak ortada durmaktadır, demektedir. Fuat Sezgin’e göre bu gerçek fenomenin 21. yüzyılın hakikat arayıcıları tarafından takip edilmesi, ayrıntılı olarak işlenmesi ve günümüzün bilim sorunlarına çareler bulunarak ileriye doğru adımların duraksamadan atılması gerekmektedir.

Kitaptaki onuncu ve son konferans 25-26 Kasım 2011 Tarihinde, İstanbul ve Ankara’da “İslam’ın Bilimler Tarihindeki Yaratıcı Yerine Bir Bakış” adını taşımaktadır. Hoca bu Konferans’a biraz da duygusal olarak 51 yıllık vatan hasretini ifade ederek başlar. İlkokul sırasında öğretmeninden İslam kültür dünyasının bilime verdiği değer konusunda aldığı bilgilerin yetersizliği ve inandırıcı gelmeyişi; babasının kendisine Arapça öğretmiş olması hasebiyle, babasının hatırına binaen İstanbul Şarkiyat Enstitüsü’ne kaydını yaptırdığını ve orada dünyanın en ünlü oryantalistlerinden Hellmut Ritter’i tanıyıp, onun yaktığı ışıkla, İslam Bilimler Tarihi alanına yöneldiğini ifade eder. Genç yaşta İslam Bilimler Tarihini yazmaya yönelir. Hocaya göre, İslam coğrafyası, Hz. Muhammed’in ölümünden 20 yıldan fazla bir zaman geçmeden inanılmaz şekilde sınırlarını genişletti ve farklı bilim çevrelerini ihtiva eden kültürlerle temas kurdu. Sezgin’e göre, Miladi 8. yüzyılda büyük bilimsel ilerlemeler olmuştur. Bunlar, Câbir İbn Hayyân’ın başta kimya olmak üzere, evrenin matematiksel ölçüler esasına dayandığını “mizan” olarak ifade etmesi, insanın evrenin bütün sırr perdelelerini yırtabileceğini ve kimyasal yoldan hayvan ve insanı yaratabileceğini söylemesi yani ilk genetikçi olması; İslam kültür dünyasındaki çeviri faaliyetleri ve buna Abbasi halifesi Me’mûn’un desteği, sıfır rakamının ortaya konması, haritacılıktaki başarılar, cebir’in geliştirilmesi, cebir denklemlerinin 11. yüzyılın ikinci yarısında sistematik sunumunun Ömer Hayyâm, dördüncü dereceden denklemin sistematik sunumunun Gıyâsuddîn Kâşi tarafından yapılması şeklinde özetlenebilir. İslam bilim tarihinde Müslümanların coğrafya ve kartografya’ya katkıları geniş şekilde anlatılır. Müslümanlar Miladi 8. yüzyılda insan coğrafyasını ve beşeri coğrafya dalını Yunanca kaynakları tanımadan özellikle Makdisi’nin (Mukaddasi) çalışmalarıyla süratle geliştirmişlerdir. Hocaya göre Müslümanlar diğer kültür dünyalarından aldıkları bilimleri geliştirdiler, yeni bilimler ortaya koydular, gelecek kuşaklarca kurulacak bazı ilim dallarının temellerini attılar, 800 yıl kadar süren bir yaratıcılık devresini halefleri Avrupalılara ulaştırdılar.

Kitabın son bölümünde 31 sayfalık konferanslarda kullanılan belge kısmı vardır. Kısaca bu belgeler: Bölgesel ve dünya haritaları, enlem-boylam ölçüm metot ve haritaları, rasathane fotoğrafları, usturlap görselleri, teknik güneş-ay takvim görseli, pusulalar, ekvatoryum parçaları görselleri, Hint dairesi görseli, öğlen çizgisi ölçme görseli, yıldız yüksekliği ölçüm aleti görseli, Müslüman denizcilerin kullandığı uzaklık cetveli görseli, gemi gidiş dönüş yolu görseli, ticaret yolları görseli ve bilimlerin İslam dünyasından Avrupa’ya geçtiği yolların haritası, Yakup Sopa’sı görseli olmak üzere birçok araç ve gereç resminden oluşmaktadır.

Sonuç olarak Fuat Sezgin hocanın bu konferanslarının ana teması İslam kültür dünyasının dünya bilim birikimine katkılarını açığa çıkarmak, Rönesans ve Avrupa bilim düşüncesinin dayandığı temelleri sorgulamak, İslam Bilimler Tarihini, bilim adamlarının eser ve araçlarıyla ortaya koymak ve tüm bunları günümüz doğu toplumları, Müslümanlar ve Türkiye özelinde gerçek bir bilim atılımı yapmak için tüm bilim kurumlarının istifadesine sunmak gayesini taşımaktadır. Bu ana temanın içeriği bilimdir. Bilim tek başına hiçbir milletin malı değil; tüm dünyanın ortak mirasıdır.

Ancak dönemsel olarak bazı milletler bilime, diğerlerinden daha çok katkı sunmuşlardır. Bu anlamda Müslüman bilim adamlarının yaklaşık 800 yıllık bilim birikimi, göçler, savaşlar, politik-ticari ilişkiler ve birçok olumlu-olumsuz etmen vasıtasıyla Avrupa coğrafyasına transfer olmuştur. Kendi bilim birikimine, bugünün penceresinden bakan çoğu Avrupalı geçmişteki Müslüman bilim adamlarının katkısını tümüyle, gerçeğe yakın şekilde açıklamak istememekte; Müslümanlarsa ne kendi katkılarını tamamıyla tanımakta, ne de Avrupa'yı abartmadan gerçeğiyle görebilmektedirler. Bilimsel anlamda doğru, kaliteli işler yapmak için tüm dünya bilimini önyargısız almalıyız, incelemeliyiz; zaten kökenimizde bulunan öncülükle onu kendi bilim değerlerimizle yeniden inşa edip, tüm insanlığın istifadesine sunmalıyız.